

GEÇMİŞTEN GÜNÜMÜZE SOSYAL NORMLAR

Erol EROĞLU*

ÖZ

Norm sözlükte; “kural olarak benimsenmiş, yerleşmiş ilke veya kanuna uygun durum”, “bir toplumsal grubun kendisi için ilke edindiği ve grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kurallarının tümü” şeklinde açıklanmaktadır. Bu kural ve davranışlar yazılı olmasa dahi toplumdaki her fert tarafından bilinir ve uyanlar takdir edilirken uymayanlar da yaptıkları suçun derecesine göre cezalandırılırlar. Sosyal normların amacı daha çok, çeşitli yöntemleriyle bireyi kötü, olumsuz veya uyumsuz davranışlardan uzaklaştırarak, toplum içerisinde yasalara uygun davranış biçimine uymaya zorlamaktadır. Bu yönüyle sosyal normlar din ile paralellik göstermektedir. Toplum içerisindeki insan davranışlarını düzenleyen ve denetleyen sosyal normları yaptırım gücüne göre; moda, teamül, görenek, âdet, gelenek, örf ve töre şeklinde sıralamak mümkündür.

Anahtar Kelimeler: Norm, Sosyal Norm, Âdet, Gelenek, Örf.

SOCIAL NORMS FROM PAST TO PRESENT

ABSTRACT

Norm in dictionary, "was adopted as a rule, in accordance with established principles of law or state," "all of a social group that principle for himself and directing the actions of the group members conduct," it is described as. These rules and behavior are known by all members of society, even if the writing and while warnings if they do not comply are punished according to the seriousness of the crimes they did. The purpose of social norms rather, poor individuals with a variety of methods, moving it away from negative or maladaptive behaviors are forced to comply with the law appropriate behavior in the society. Religion is in line with social norms in this respect. Regulate and control human behavior in society based on social norms sanctions; fashion, customary, customs, tradition, customs and tradition as possible to sort out.

Keywords: Norm, Social Norms, Custom, Tradition, Customs.

1. NORM

Norm sözlüklerde; “kural olarak benimsenmiş, yerleşmiş ilke veya kanuna uygun durum” (Türkçe Sözlük, 2005:1480), “bir toplumsal grubun kendisi için ilke edindiği ve grup üyelerinin eylemlerini yönlendiren davranış kurallarının tümü” (Büyük Larousse, 1992:8705), “kural, kanun, kaide” (Ülgen, 1969:215), “kural, ölçü, kaide; bir hususta geliştirilen standartlar, kurallar” (Şafak, 2002:415), “belli bir kurala uygun olan” (Hançerlioğlu, 1993:274) şeklinde açıklanmaktadır.

Sosyal ve kültürel bir varlık olarak olan insan, belirli bir topluluğun parçası olarak hayatını sürdürür. Bireyin, bir arada yaşama eğilimi; bağlı olduğu topluluk ya da grup içindeki ilişkilerini belirli bir düzen içinde yürütmesi ve bu düzenin kalıcılığı için birtakım normlara uymasını gerekli kılar. Diğer bir ifade ile toplum düzeninin sağlıklı bir şekilde işleyişi, sınırları ve kuralları tespit edilmiş olan ortak bir uzlaşmaya ya da otoriter bir anlayışa dayanır. Bu durum, insan doğasının getirdiği bir zorunluluk olup, birey ilişkiler çerçevesinde yaşadığı toplumun bir parçası olur. Toplum denetiminin en belirgin araçları genel anlamda, sınırları yasalarca belirlenmiş olan kurallardır. Bunun yanında, kurallara uymayı sağlamak ve bunu sürekli kılmak için yasalar dışında, toplumların kendi içsel değer yargılarının bir ürünü olarak kabul edebileceğimiz toplumun resmi olmayan araçlarına da ihtiyaç duyulur. Bu kurallar,

* Sakarya Üniversitesi Devlet Konservatuarı Türk Halk Oyunları Bölümü, eroglu@sakarya.edu.tr

topluluğun, inanç biçimleri, ahlâk, âdet, örf, gelenek-görenek gibi yerleşik unsurları ile açıklanabilir (Nar, 2013:273-274).

S. V. Örnek bu konuyu; “Dinselliğin ağır bastığı toplumlarda birey bir dizi kuralı yerine getirmekle kendini yükümlü sayar. Kutsal kitapların, dinsel kurumların öngördüğü, yerine getirilmesini istediği kurallara, görevlere veya kaçınmalara uyulmadığı zaman birey, günah işlemiş duygusuna kapılarak tedirgin olur. Tanrı buyruğuna aykırı hareket eden kimse, bu hareketin karşılığı olan cezadan kurtulmak, ruhsal bakımdan arınmak zorundadır. Çünkü dinselliği ağır basan toplum, kişiyi baskı altında tutar. Dinin, dinsel dünya görüşünün gerekli kıldığı, yapılmasını ve yerine getirilmesini istediği şeylerse sevap işleme olarak nitelendirilir. Her iki durumda da yani kişinin olumlu doğrultuda hareket etmesini sağlamak veya olumsuz ve aykırı davranışını önlemek dinsel ve mistik yaptırımı gerektirir.” (Örnek, 2000:121) şeklinde açıklamaktadır.

Normlar bir toplumda yaşayan insanların neyi, ne zaman ve nasıl yapmaları gerektiğini bildiren kaidelerdir. Her kültür kendi cemiyetini birlik ve beraberlik hâlinde ayakta tutmak için insan davranışlarını düzenlemek zorundadır. Normlar böylece birer davranış rehberi olurlar (Güngör, 2011:88).

Normlar ifade edilme biçimine göre; “formel” ve “informel” olarak ikiye ayrılabilir. Formel normlar, yazılı ya da sözlü olarak ifade edilen kurallardır. Resmi ve yazılı olarak ifade edilenler “yasa” olarak nitelendirilir. Formel normlar, sınırları kesin olarak belirlenmiş eylemleri yasaklarlar. Bireyler arasında karşılıklı etkileşimden doğan sözlü ya da yazılı biçimde ifade edilmeden, ilişkilerin kendinde bulunan davranış kurallarına ise informel norm denilmektedir. İnsanlar her iki norm sınıfına da uymaya zorlanır (Tezcan, 1993:189-190).

İçli’ye göre ise; normlar resmi normlar ve resmi olmayan normlar olarak ikiye ayrılır. Resmi normlar; yasa, yönetmelik, tüzük, genelge, kurul kararı gibi resmi ve yazılı kurallardır. Bu normlara ilişkin cezalar ve ödüller önceden belirlenmiştir. Resmi olmayan normlar; yazılı olmayan normlardır. Ödül ve cezalar bu tür normlar için açıkça belirtilmemiştir. Resmi olmayan normların ihlali sonucu bireyler kınama, alay etme, dışlama, hakaret gibi yaptırımlarla karşılaşabilirler (İçli, 2002:105-106).

2. SOSYAL NORM

Toplum içerisindeki insan davranışlarını düzenleyen sosyal normları; moda, teamül, görenek, âdet, gelenek, örf ve töre şeklinde sıralamak mümkündür. Halk biliminin özünü oluşturan bu kavramları kesin tanımlar ve sınırlarla birbirinden ayırmak oldukça zordur. Ayrıca günlük kullanımda da bu kavramlar çoğu zaman birbiri yerine kullanılmaktadır. Bununla birlikte gerek özellikleri, gerekse fonksiyonları bakımından sosyal normları belirli noktalarda birbirinden ayırarak açıklamak mümkündür.

Divanü Lügati’t-Türk’te sosyal normları karşılamak üzere “töre” ve “âdet” kavramlarına rastlanmaktadır. “Töre”nin Arapça “resm” kelimesiyle açıklandığı, “resm” kelimesinin birkaç anlamından özellikle “usul, kural, düzenleme” anlamlarının tercih edildiği görülmektedir. Kaşgarlı Mahmut’un, eşanlamlı kabul ettiği “âdet” ve “öğreyük” kelimeleri ise “önceki kuşaklardan aktarılan kalıplaşmış davranışlar” anlamında kullanılmaktadır. Her ikisi de birer sosyal norm olarak kabul edilmekle birlikte “töre (resm)” ve “âdet (öğreyük)” kavramları arasında belirgin bir fark olduğu gözlenmektedir. “Töre”, devletle, ülke yönetimiyle ilgili yazılı olmayan çeşitli düzenlemeleri içerir ve yaptırım gücü oldukça fazladır. Âdet (öğreyük) ise “birtakım kalıplaşmış davranışlar” anlamındadır ve yaptırım gücü

töre kadar kuvvetli değildir. Kaşgarlı Mahmut'un kendi dönemindeki halk hayatından seçtiği inanç ve uygulamaları tanımlarken kullandığı kavramlar, aralarındaki farkı ortaya koymaktadır. Örneğin, "hakandan iki seviye aşağıda bulunan kimselere unvan verilmesi" "resm", yani töre olarak adlandırılırken "ölü için yemek verilmesi" âdet olarak kabul edilmiştir. Bunlardan ilkinde yasal ve bürokratik bir zorunluluk öne çıkarken, diğerinde "inanç yönü de bulunan kalıplaşmış bir davranış olma" özelliği vurgulanmaktadır (Düzgün, 2007:212-214).

Gözler'e göre örf ve âdet kuralları; kişinin içinde bulunduğu belirli bir toplumsal çevre tarafından konulan ve insan davranışlarını düzenleyen uyarma, kınama, dışlama gibi müeyyideleri olabilen emir ve yasaklardır. Örf ve âdet kurallarının dört özelliği vardır:

1. Örf ve âdet kuralları da özü itibariyle hukuk, din ve ahlâk kuralları gibi emir ve yasaklar içerir. Örneğin "kapalı mekânlarda karşılaştığın insanlara selam ver", "bayramlarda akrabalarını ziyaret et", "namusunu koru" gibi. Bu açıdan hukuk kuralları ile örf ve âdet kuralları arasında bir fark yoktur.

2. Örf ve âdet kuralları da hukuk kuralları gibi insan davranışlarını düzenlemeye yöneliktir. Yani örf ve âdet kurallarının muhatabı insanlardır.

3. Örf ve âdet kurallarının koyucusu, belirli bir toplumsal çevredir. Bu kurallar uzunca bir zaman boyunca sürekli olarak tekrarlanan davranışların bağlayıcı olduğu düşüncesiyle oluşmaktadır. Dolayısıyla hukuk kuralları devletin yetkili organları tarafından yaratılırken, örf ve âdet kuralları, toplumun kendisi tarafından yaratılmaktadır. Ülke çapında geçerli örf ve âdetler söz konusu olduğunda bu kuralları yaratan toplumsal çevre tüm ülke vatandaşlarıdır. Ancak ülkemizin belirli bölgelerinde etkili olan "kan davası" gibi bölgesel düzeyde ise, o örf ve âdetin koyucusu bölgenin halkıdır.

4. Örf ve âdet kurallarının müeyyidesi ayıplama, kınama, dışlama, dövme ve hatta öldürme gibi değişik şekillerde ortaya çıkmaktadır (Gözler, 2010: 23-24).

Sosyal normları yaptırım gücüne göre; moda, teamül, görenek, âdet, gelenek, örf ve töre şeklinde sıralamak mümkündür.

2.1. Moda: Moda sosyal normlar içerisinde en kısa süreli olan çabuk değişebilen, taklit yoluyla yayılan, temelinde değişiklik ve özgünlük dürtüsü yatan geçici davranış biçimidir (Örnek, 2000:128). Kelime olarak "değişiklik gereksinmesi veya süslenme özentiyle toplum hayatına giren geçici yenilik" (Türkçe Sözlük, 2005:1404), "belli bir dönemde, bir toplumda, bir grupta yaygın olan zevki yansıtır görünen ve çok rağbet gören bir eşyayı, bir yeri, bir etkinliği vb. yeğleme, seçme" (Büyük Larousse, 1992:8242) anlamındadır.

Modayı doğuran dinamik etken insanın yeni biçimler ortaya koyma tutkusudur. İnsan, hayatın tekdüze ve zor akışından kurtulmak için biçim değişiklikleri arar. İlerlemelere bağlı değişiklikler, süslenmekten çok yararlı olmak isteğinden doğar. Oysa moda böyle bir ilkeye bağlı değildir. Modadaki yenilikler sadece değişiklik için yapılmaktadır. Yani faydalı olma amacı taşımazlar (Eroğlu, 2003:2).

Çabuk yayılması, var olana aykırı düşmesi, insanın değişik gereksinimlerinden kaynaklanması, ticari amaçlarla desteklenmesi, cins ve yaş grupları arasında daha belirgin olması, toplum katlarına ve sınıflarına göre ayırım göstermesi modanın belli başlı özelliklerindedir. Modayı etkileyen ve yayan araçların başında sinema, tiyatro, televizyon, basın, reklâm şirketleri, ticari kurumlar ve teknoloji gelmektedir. Bunların çoğu zaman

bilinçli, kimi zaman da bilinçsiz olarak ortaya attıkları yenilikler, bunlara açık olan kimselerce hemen benimsenir. Giderek daha geniş kitleleri de içine alan bu yenilikler belirli bir süre etkinliklerini sürdürürler. Moda en çok kendini giyim-kuşam ve süslenmede göstermekle beraber, dilde, düşüncede, hareket tarzında, müzikte, sanatta v.b. zaman zaman etkili olmaktadır. Bir toplumun sadece sınırlı ve belirli kesimlerinde uyulan kimi modalar da vardır ki; bunları daha çok “heves” diye niteleyebiliriz (Örnek, 2000:128-129).

Moda; giyinme, süslenme, ev eşyaları, mimarî üsluplar, müzik, edebiyat, sanat gibi konuların hepsinde etkili olabilir.

Eroğlu’ya göre modada müeyyide; “yapılsa da olur yapılmısa da; uyulsa da olur uyulmasa da” mertebesinde kalmaktadır (Eroğlu, 2003:2).

2.2. Teamül: Arapça “amel” den gelen teamülün değişik şekilde tanımları yapılmıştır. Sözlüklerde; “bir işin oluşu, öteden beri olagelen muamele” (Devellioğlu, 1992:1250), “bir yerde öteden beri olagelen davranış, iş davranış” (Türkçe Sözlük, 2005:1926), “bir toplumda ya da bir iş alanındaki yerleşik kurallar bütünü, yazılı olmayan hukuk kuralları” (Büyük Larousse, 1992:11334), “Âdet manasınadır. Nâs arasında müteamil olan şeydir. Mesela, “şu nevi menkullerin vakfı müteamildir” denir ki nâs arasında bunları vakfetmek, âdettir demektir.” (Türk Hukuk Lügati, 1991:326) şeklinde açıklanmaktadır. Bu sözcükten yapılan bir birleşik kelime olan teamül-i kadim ise “eskiden beri yapılagelen muamele ve davranış veya eskiden beri yapılageldiği için kanun gibi sağlamlaşan bir usûl” (Devellioğlu, 1992:1250) anlamına gelmektedir.

Teamül Mecelle’de “insanların başı belli olmayan bir zamandır yapageldikleri şeye âdet (teamül) denir” şeklinde tanımlanmakta ve âdet ile aynı kabul edilmektedir (Şimşirgil & Ekinci, 2008:116).

Çoğu zaman âdetlerle karıştırılan teamüllerin yaptırım gücü düşüktür. Günümüzde daha çok hukuk, uluslararası hukuk, kurum ve kuruluşların uygulamalarında “idari teamül” adıyla gündeme gelmektedir.

Uluslararası hukukun asli kaynakları arasında yer alan teamül, oluşumu açısından antlaşmalardan farklıdır. Antlaşmalar, devletlerin açık irade beyanı olarak kabul edilirken, evrensel bir teamülün oluşumu için genel bir uygulama yeterli kabul edilmektedir. Ayrıca bir antlaşmanın ya da sözleşmenin teamül oluşturma ihtimali de bulunmaktadır (Kılıç, 2014:72).

Gözler’e göre teamüller; ihlalleri halinde ayıplama, kınama gibi hafif müeyyideleri olan kurallardır (Gözler, 2010:24).

Eroğlu’ya göre teamül’de müeyyide; “yapılsa iyi olur; yapılmısa iyi olur, uyulsa iyi olur, uyulmasa iyi olur.” seviyesindedir (Eroğlu, 2003:3).

2.3.Görenek: Görenek, “bir şeyi eskiden beri görüldüğü gibi yapma alışkanlığı, âdet, alışkı” (Türkçe Sözlük, 2005:779), “eskiden beri sürdürülene uygun tutum ve davranışlar bütünü” (Büyük Larousse, 1992:4693) şeklinde tanımlanmaktadır.

Görenek; ihtiyaçları karşılayan, düzenin yürümesini sağlayan değerler sistemidir. Bu değerler sisteminde insan nesli devam ettikçe değişmeler olur. Görenekteki hızlı değişme geleneği de etkilemektedir (Çınar, 1996:201).

Görenekler, örflere, âdetlere, geleneklere göre yaptırımları daha gevşek, ama moda, teamüle bakarak daha uzun süreli ve dayanıklıdır. Örf ve töredeki “yapılma zorunluluğu”,

âdet veya gelenekteki “yapılmalı” özelliği görenekte “yapılabilir-yapılabilme” niteliğini alır. Öteki sosyal alışkanlıklar gibi gerekli ve uygun görülenleri kapsar, ama bunların mutlaka yerine getirilmesini istemezler. Öteden beri yapılagelmekte olan, fakat henüz âdet durumunu kazanmamış olan bu davranış biçimlerine grubun, toplumun gelişmesine uygun yenilikler eklenir. Bunlar süreklilik kazanabildiği gibi bir süre sonra ortadan kalkabilir. Ama bir kez yerleşip de geniş kitlelerce benimsenince olağan ve doğal kabul edilirler. Otobüslerin ön kapısından binip arka kapısından inmek, alış-verişte kuyruğa girmek v.b. artık doğallık kazanmış örneklerdir. Bunlara uymayanlar uyarılır, gerekirse uymaya zorlanırlar. Görenekler, günlük yaşantımızın gerekli gördüğü ilişkilerin düzenlenmesinde, bireyler arasındaki sürtüşmeleri azaltmakta, toplumsal ilişkilerin kolaylaşmasında belirleyici rol oynarlar. Komşu ziyaretlerinde, hasta yoklamalarında, alış-verişte, araçlara inip binmede, tanışma ve tanıştırmada v.b. nasıl davranılacağını belirleyerek ilişkilerin düzenli gitmesine yardımcı olur (Örnek, 2000:127).

Eroğlu’ya göre görenekte müeyyide; “yapılsa çok iyi olur, yapılmasa çok iyi olur; uyulsa çok iyi olur, uyulmasa çok iyi olur.” seviyesindedir (Eroğlu, 2003:4).

2.4.Âdet: Kaynaklarda; “görenek, topluluk içinde eskiden beri uyulan kural, töre” (Devellioğlu, 1992:11) “görenek, usûl, tabiat, alışkanlık.” (Türkçe Sözlük, 2005:22), “bir toplulukta, bir toplumda aynı biçimde yapılagelen davranış, uyulması gereken davranış kuralı, görenek, töre” (Büyük Larousse, 1992:98) şeklinde açıklanmış olan âdet; toplum nazarında genel kabul görmüş ve öteden beri tekrarlanarak yerleşmiş bulunan uygulama anlamında kullanılmaktadır.

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi âdetin karakteristiğini “alışılmış bir takım davranışların giderek kalıplaşması” oluşturmaktadır. Bu kalıp davranışlar ve alışkanlıklar, örf ve törede “yapılma veya kaçınma zorunluluğu” yerine âdetde “yapılmalı veya yapılmamalı” niteliğine bürünmektedir.

Âdetler tıpkı örfler gibi birçok sosyal içerikli ilişkiyi düzenlemekte, yönetmekte ve denetlemektedir. Toplumsal hayatın düzenli gitmesinde, kuralların uygulanmasında âdetler etkili olmaktadır. Örneğin karşılama ve uğurlamalar, yemek ve sofr düzenleri, kız isteme, nişanlılık ve evlenme usulleri, selamlaşma, hatır sorma, bayramlar, önemli günlerle ilgili davranış biçimleri gibi durumlarda söylenecek sözler, takınılacak tavırlar ve tutumlar âdetlerin alanına girer (Örnek, 2000:124-125).

Dinî bayramlarda ziyaretlerde bulunmak, resmî toplantılara takım elbise ile gitmek, büyüklerin elini öpmek, evlenirken düğün yapmak, askere giden genci törenle uğurlamak, ekmeğe “nimet” gözüyle bakıldığından onu yüksekçe bir yere koymak, yolcunun arkasından su dökmek yaygın âdetlerdendir.

Âdetler günlük hayatımızdaki davranışlarımıza alışlagelmiş ve cemiyetin uygun saydığı şekillerin uygulanmasından ibarettir. Âdetlere aykırı davranıldığında bunu yapan kişi küçümsenir (Güngör, 2011:88).

Gözler’e göre âdetler; çiğnenmeleri durumunda dışlama, gruptan atma gibi orta şiddette müeyyideleri olan kurallardır. Âdetler teamüllere nazaran daha önemlidir. Âdetleri çiğneyen kişi kendisini gruba bağlayan bağı yok saymıştır (Gözler, 2010:24-25).

Eroğlu’ya göre âdetde müeyyide; “yapılmalıdır, yapılmamalıdır; uyulmalıdır, uyulmamalıdır.” mertebesindedir (Eroğlu, 2003:4).

2.5.Gelenek: Sosyal normların önemli ve güçlü bir bölümünü oluşturan gelenekler yaptırım gücü olarak âdetten daha güçlü, örf ve töreden daha zayıftır. Türkçe gelmekten türetilen gelenek kelimesi an'ane ile aynı tutulmaktadır. Gelenek kelime olarak; “uzun bir süre boyunca kuşaktan kuşağa aktarılan efsaneler, olaylar, öğretiler, alışkanlıklar vb. bütünü, anane” (Büyük Larousse, 1992:4469) “Bir toplumda, bir toplulukta eskiden kalmış olmaları dolayısıyla saygın tutulup kuşaktan kuşağa iletilen, yaptırım gücü olan kültürel kalıntılar, alışkanlıklar, bilgi, töre ve davranışlar, anane” (Türkçe Sözlük, 2005:741) şeklinde açıklanmaktadır.

Gelenekler; yapı bakımından donuk, statik kalıplar değildir. Aksine, ait oldukları milletin ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, gelişen, yeni geleneklerin doğmasını sağlayan dinamik bir yapıya sahiptirler (Yıldırım, 1989:7). Gelenekler âdetler gibi, ama onlardan daha güçlü olarak toplumsal hayatın düzenlenmesinde ve denetlenmesinde önemli rol oynarlar. Nitelikleri bakımından genellikle tutucu olan gelenekler aile, hukuk, din ve politika gibi toplumsal kurumlar üzerinde daha etkilidirler. Bireyin bağlı bulunduğu grubun veya toplumun geleneklerine karşı çıkması bu karşı çıkışın derecesine göre bireyin toplulukça afarozundan saldırıya uğramasına, hor görülmesine kadar genişleyen tepki türlerinde biçimlenir. Yasalar; gelenekleri ve onlara aykırı davranışlar için verilecek olan cezaları bir ölçüye sokmaya çalışır. Gelenekler genellikle yasalardan çok daha geniş bir alan yönetirler. Köstekleyici, gelişmeyi önleyici gelenekler olduğu gibi, destekleyici, dayanışmayı ve yardımlaşmayı düzenleyici gelenekler de vardır (Örnek, 2000:126).

Gelenekler bir milletin bütününe ilgilendirir. Sosyal normların içerisinde gelenekler iskelet gibidir. Bir takım kurallar ve cezalar bulunmakla beraber, en ağır ceza toplumdan dışlanmaktır.

Eroğlu'ya göre gelenekte müeyyide; “yapılması şart, yapılmaması şart; uyulması şart, uyulmaması şart” seviyesindedir (Eroğlu, 2003:5).

2.6. Örf: Örf sözcüğü Arapça kökenlidir. Dilimize de Arapça'dan geçmiştir. Sözlükte örfün açıklaması “âdet, hüküm, gelenek” (Devellioğlu, 1992:1018), “yasalarla belirlenmeyen, halkın kendiliğinden uyduğu gelenek” (Türkçe Sözlük, 2005:1546), “bir toplumda, o topluluğun bireylerince benimsenmiş davranış biçimi, davranış ilkeleri, gelenek, âdet” (Büyük Larousse, 1992:9047) şeklindedir. Örfler çoğu zaman toplumun katı beklentileri olarak nitelenen bir takım örnek tutum ve davranışlardır. Örflerin bireyle birey, bireyle aile, bireyle komşular ve akrabalar, bireyle halk ve ulus arasındaki ilişkileri, davranışları, tutum ve tavırları düzenleyen ve belirleyen işlevleri vardır. Toplumun her üyesini sürekli olarak baskı altında tutan örfler, zorlayıcı, yaptırıcı veya yasaklayıcı yaptırımlarıyla bireyin grupta, cemaatle veya toplumla uyumunu sağlar (Örnek; 2000:123).

Toplumda kendi kendine oluşan ve sürekli yinelenerek yerleşen âdetlerin yaptırımı bağlanmasıyla meydana gelen kural ya da kurallar bütünü, yazılı olmayan hukuk (Büyük Larousse, 1992:9047) olarak tanımlanan örflere karşı çıkma kimi toplumlarda yasaya karşı çıkmayla bir tutulur. Böyle durumlarda birey, kimi zaman yasaların da üstünde tutularak katı ve bağışlamaz bir tutumla cezalandırılır. Burada örfün dışına çıkan bireylerin iç dünyasında yaratılan çöküntü ve eziklik duygusu yasal cezadan daha ağır bir yoğunluktadır.

Mecelle'ye göre örf; insanların güzel gördüğü, âdet (teamül) ise insanların başlangıcı belli olmayan bir zamandır yapageldikleri şeyler demektir. Nitekim âdet, örfün bir çeşididir.

Örf, çeşitli tasniflere tâbi tutulmuştur.

1. Sahih Örf-Fâsid Örf: Hukuka ve akla aykırı olmayan örfler sahihtir, muteberdir. Hukuka ve akla aykırı bir şey, örf bile olsa fâsiddir, muteber değildir. Hüküm verebilmek için örfün hukuka uygun olması gerekir, fâsid örfelere dayanılarak hüküm verilemez. Hukuka aykırı uygulamalar belirli zamanlarda veya belirli bölgelerde yaygınlaştılar da sahih örf olamaz. Bu konuda ülkemizin bazı bölgelerinde yaygın olan kan davası ve törenin gereği denilerek işlenen cinayetler gösterilebilir.

2. Lafzî Örf-Amelî Örf: Lafzî örf, bazı kelimelerin halk arasında hangi anlamda kullanıldıklarını ifade eder. Amelî örf, insanların muayyen muameleleri yapagelmeleri neticesi teşekkül eder ki âdet (teamül) manasındadır.

3. Umumî Örf-Hususî Örf: Umumî örf; muayyen bir belde ve topluluğa ait olmayan öftür. Hususî örf ise, muayyen bir belde veya topluluğa ait öftür.

Örf ve âdetler belli şartlar altında hukukun kaynağı olabilir. Konuyla ilgili olarak Mecelle’de yer alan maddelerden bazıları şunlardır: “Bir hükmü ispatlamak üzere örf ve âdet hakem kılınır” (m.36), “İnsanların kullanış tarzı, uyulması gereken bir delildir.” (m.37), “Âdeten mümkün olmayan şey gerçekten imkânsız gibi kabul edilir”(m.38), “Zamanın değişmesiyle, örfeye göre verilen hükümlerin de değişmesi inkâr olunamaz.” (m.39), “Hukukî işlerde kullanılan gerçek manâlar, âdetin yol göstermesiyle değişebilir”(m.40), “Örf ve âdetin muteber bir delil sayılması için; kesintisiz ve uzun zamandır yaygın çoğunluk tarafından yapılması gerekir.” (m.41, m.42), “Halk arasında örf olarak bilinen şey, şart koşulmuş gibi muteberdir” (m.43), “Ticarette meşgul olanlar arasında örf âdet haline gelmiş şeyler akit ve mukavelelerde zikredilmeler de şart koşulmuş gibidir” (m.44), “İnsanlar arasında örf hâlini almış olan bir şey, âyet-i kerîme veya hadîs-i şerifle emredilmiş şeyler gibi bağlayıcıdır” (m.45). Sayılan maddelere ilave olarak; örfeye itibar edilebilmesi için, hüküm verilirken veya iş yapılırken örfün mevcut olması gerekmektedir (Şimşirgil & Ekinci, 2008:116-123).

Örfle yasa arasında sıkı bir ilişki vardır. Yasalar; ayıklanmış, düzenlenmiş, işlerliği ve uygunluğu denenmiş örfler toplamıdır. Bir toplumda yeni bir yasa hazırlanırken, o toplumun bağlandığı örf ve âdetler göz önünde bulundurulur. Halkın bu konudaki alışkanlıklarına, uygulamalarına dikkat edilir (Örnek, 2000:123-124).

Örfler mutlaka uyulması gereken ideal normlardır. Adam öldürmemek, kan akrabalarıyla evlenmemek, muhtaç anne-babaya bakmak gibi. Örflerin çiğnenmesi ağır tepkilere sebep olur. Örfler, genellikle cemiyetin hukuk sisteminin bir kısmını teşkil eder. Örflerin çiğnenmesi aynı zamanda kanunların da çiğnenmesi manasına gelir. Örfeye devletin müeyyide gücü eklenerek kanun hâline getirilmiştir (Güngör, 2011:88).

Gözler’e göre örfler; çiğnenmeleri halinde kişinin fiziki bütünlüğüne zarar verilmesi gibi daha ağır müeyyideleri olan kurallardır. Örfleri çiğneyen kişi ise toplumsal grubu temelinden sarsmıştır. Sadece kendisini o gruba bağlayan bağı değil, grup içi bağları tehlikeye düşürmüştür. O nedenle örfü ihlal eden sadece gruptan atılmakla kalmaz, aynı zamanda “cebrî” bir müeyyideye de maruz kalır (Gözler, 210:24-25).

Örfün yaptırım gücü töreden az, gelenekten daha fazladır. Eroğlu’ya göre örfte müeyyide; “mutlaka yapılmalıdır, mutlaka yapılmamalıdır; mutlaka uyulmalıdır, mutlaka uyulmamalıdır” seviyesindedir (Eroğlu, 2003:6).

2.7. Töre: Töre sözlüklerde; “düzen, nizam, görenek, âdet” (Atalay, 1998:647), “bir toplulukta benimsenmiş, yerleşmiş davranış ve yaşama biçimlerinin, kuralların, görenek ve

geleneklerin, ortaklaşa alışkanlıkların, tutulan yolların bütünü, âdet, bir toplumdaki ahlâkî davranış biçimleri, adap” (Türkçe Sözlük, 2005:2000), “bir toplumda benimsenmiş toplumsal alışkanlıklar, uygulamalar bütünü” (Büyük Larousse, 1992:11663) şeklinde açıklanmaktadır.

Muharrem Ergin, “töre”nin anlamını geniş tutarak “kanun, nizam, örf ve âdet, görenek, düzen, tören, devlet nizamı” şeklinde açıklamıştır (Ergin, 2001:117). Eski Türklerin yazısız hukuku şeklinde tanımlanan töre; kişiler ve zümreler arasındaki münasebetleri düzenleyen, idarecilerle idare edilenler arasındaki işleri, hak ve vazifeleri belirten usullerdir (Eröz, 1996:7).

Bozkırlarda fiilen yaşanan hayatın zamanla hukukî-sosyal değer kazanmış davranışlarını ihtiva eden ve genellikle kanun mânâsına alınan töre (törü), eski Türk sosyal hayatını düzenleyen mecburî normlar bütünüdür (Kafesoğlu, 1999:246).

Töre, hukuk düzeni demektir. Türk töresi bugünkü gibi yazılı kanunlar halinde değildi. Örf ve âdet şeklinde çok sağlam olarak yerleşmişti. Türk töresi, oldukça sert ve kesin hükümler ihtiva etmiştir. Cezaları ağır olmakla birlikte, töre, Türk cemiyetinin belkemiğini teşkil ettiği için hiç kimse bu cezaları haksız ve adaletsiz görmemiştir. Töre'nin daima doğru ve adaletli olanı emrettiğini herkes baştan kabul etmiştir. Çünkü töre, milletin yüzlerce yıllık hayat tecrübesinden süzölmüş kaidelerden ibarettir (Güngör, 1990:57).

Töre hükümleri değişmez kalıplar değildir. Bir sosyal-hukukî normlar toplamı olarak töre, çevre ve imkânlarla uygun yaşayabilmenin gerekli kıldığı yeniliklere açıktır. Bu suretle kendi hayatiyetini sirayet ettirdiği türlü şartlar içinde sürekli etkinliğini korumuştur (Kafesoğlu, 1999:247).

Bir toplulukta bir grupta, bir yöre hakkında bireylerin uymakla yükümlü oldukları veya uymaya zorlandıkları davranış kalıplarının ve tutumlarının tümünü içine alan töreler, özellikle geleneksel kesimde ve kırsal alandaki etkinliği ile dikkati çeker. Öyle ki, töreleri zedeleyen veya törelere aykırı davranışlar çoğu kez bağışlanmaz bir tutumla, yasaların yargılanmasına da zaman bırakmadan, bu tür durumlar için toplumca belirlenmiş olan cezalara çarptırılır. Zaman zaman ölüm cezasından toplumun dışına atılmaya kadar uzayan bu tepki topluluğun üyelerince doğrulanması ve uygulanması gerekli yaptırımlarda özlenir ve biçimlenir.

Evlilik dışı cinsel ilişkiler, emanete ihanet etmek, bağlı bulunan gruba, örgüte ihanet etmek, toplumca çok önemsenen ve yerine getirilmesi zorunlu görülen bir görevden kaçmak, aile büyüklerine çirkin bir biçimde karşı koymak, birinin yardımına sığınan kişiyi ele vermek v.b. davranışlar yasalarca yasaklanmamış olsa bile, törelerin yasakladığı davranış biçimleri içine girerler (Örnek; 2000:128).

Eroğlu'ya göre törede müeyyide; “yapılmazsa olmaz; uyulmazsa olmaz” derecesindedir (Eroğlu; 2003:6).

3. SONUÇ

İnsanlar topluluk halinde veya birlikte yaşamaya başladığı devirlerden beri kendi koydukları bir takım kural ve davranışlara uyma ihtiyacı hissetmişlerdir. Bu kurallar, yaptırım güçlerine, dönemlere ve toplumların anlayışlarına göre yazılı yasalar, din ve ahlâk kurallarının yanı sıra teamül, gelenek, görenek, âdet, örf ve töre kavramlarıyla karşılanmaktadır.

Sosyal normlar, insanları bir takım anlamsız kalıp davranışlara sokma yerine daha çok bireyi toplumla uyumlu davranışlara zorlayıcı, toplum içerisindeki insan ilişkilerini

düzenleyici, dengeleyici ve denetleyici özelliklere sahiptirler. Bu görevlerini yerine getirirken din, hukuk, ahlâk kuraları ile sosyal normlar birbirinden etkilenmektedir.

Toplumda sosyal denetimi sağlayıcı, düzenleyici ve koruyucu bir görev ifa eden sosyal normların tanımlamalarında ortak özellik olarak; uzun süreden beri yapılmaları ve davranış kalıbı haline gelmeleri, bireyin toplumdaki diğer bireylerle olan ilişkilerini düzenleme ve denetleme işlevlerini yerine getirmeleri ve yaptırım güçleri dikkati çekmektedir. Sosyal normların yaptırım güçleri de değişiklikler göstermektedir. Gelenek hükmünde olan bir normun yaptırım gücü; âdet, görenek, teamül ve modaya nazaran yüksek iken, töre hükmünde olarak bir norma göre düşük kalmaktadır.

Sosyal normlar; yapı bakımından donuk, statik kalıplar değildir. Aksine, ait oldukları toplumun ihtiyaçlarına uygun biçimde değişen, gelişen, yeni normların doğmasını sağlayan, gelenekleşme sürecine devam eden dinamik bir yapıya sahiptirler.

Gelenekler bir milletin bütününe ilgilendirir. Sosyal normların içerisinde gelenekler iskelet gibidir. Pek çok teamül, görenek ve âdet gelenek çatısı altında toplanabilir. Geçiş dönemleriyle ilgili tören ve kutlamalar, evlenme usulleri, bayramlar, meslek grupları ve yaş grupları arasındaki ilişkiler vb. birçok gelenek, örf, âdet, görenek, teamül ve moda hükmünde olan sosyal normu bir arada barındırabilir.

Bir toplumdaki ahlâk ve terbiye standartlarını belirleyen temel kuralları oluşturan sosyal normlar arasındaki sınırlar çok belirgin değildir. Gelenek, âdet, örf kavramları çoğu zaman birbiriyle ve kültürle eşanlı kullanılmaktadır.

Gelenek kavramı genellikle modernlikle zıtlık içinde kullanılmaktadır. Bu algı sebebiyle geleneksel olanın geçmişe ait ve kalıntı olduğu düşünülmektedir. Gerçekte ise geleneksel olarak adlandırılan inanç ve pratikler modern olanla iç içe varlığını sürdürmektedir.

4. KAYNAKÇA

Atalay, B. (1998). Divanü Lügat-it-Türk Tercümesi. Cilt: 1-4. (4. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.

Büyük Larousse. (1992). İstanbul: Milliyet Yayınları.

Çınar, A. A. (1996). Türk Dünyası Halk Kültürü Üzerine Araştırma ve İncelemeler. Muğla: Muğla Üniversitesi Matbaası.

Devellioğlu, F. (1992). Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lügat. (10. Basım). Ankara: Aydın Kitabevi.

Düzgün, D. (2007). Divanü Lügati't-Türk'te Sosyal Normları Karşılaman Kavramları. Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi. Cilt:14. Sayı:35. s:201-215. Erzurum.

Ergin, M. (2001). Orhun Abideleri. (27. Basım). İstanbul: Boğaziçi Yayınları.

Eroğlu, T. (2003). Sosyal Normlar. Basılmamış Ders Notu.

Eröz, M. (1996). Milli Kültürümüz ve Meselelerimiz. Ankara:Kültür Bakanlığı Yayınları.

Gözler, K. (2010). Hukukun Temel Kavramları. Yedinci Basım. Bursa: Ekin Yayınevi.

Güngör, E. (1990). Tarihte Türkler. (3. Basım). İstanbul: Ötüken Yayınları.

- _____. (2011). Kültür Değişmesi ve Milliyetçilik. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- Hançerlioğlu, O. (1993).** Felsefe Ansiklopedisi: Kavramlar ve Akımlar. İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İçli, G. (2002).** Sosyolojiye Giriş. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Kafesoğlu, İ. (1999).** Türk Millî Kültürü. İstanbul: Ötüken Yayınları.
- KILIÇ S. (2014).** “Sınıraşan Sulara İlişkin 1997 Sözleşmesi ve Teamül Hukuku”. Ortadoğu Analiz Cilt:6, Sayı:62, s.70-72.
- Nar, M. Ş. (2013).** “Kültürel Hukuk: Geleneksel Kontrol Mekanizmaları”. Türkiye Barolar Birliği Dergisi Sayı:108 s:273-290.
- Örnek, S. V. (2000).** Türk Halkbilimi. (2. Basım). Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Şafak, A. (2002).** Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü. Ankara: Selim Kitabevi.
- Şimşirgil, A. & Ekinci, E.B. (2008).** Ahmet Cevdet Paşa ve Mecelle. İstanbul: KTB Yayınları
- Tezcan, M. (1993).** Sosyoloji’ye Giriş “Temel Kavramlar”. Ankara: 72 TDFO Yayınları.
- Türkçe Sözlük. (2005).** (10. Basım). Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Türk Hukuk Kurumu (1991).** “Türk Hukuk Lügati”. (3. Basım). Ankara: Başbakanlık Basımevi.
- Ülgen, H. Z. (1969).** Sosyoloji Sözlüğü. Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- Yıldırım. D. (1989).** Sözlü Gelenek Kültürü. Milli Folklor. Cilt: 1. Yıl: 1. Sayı: 1. s: 7.